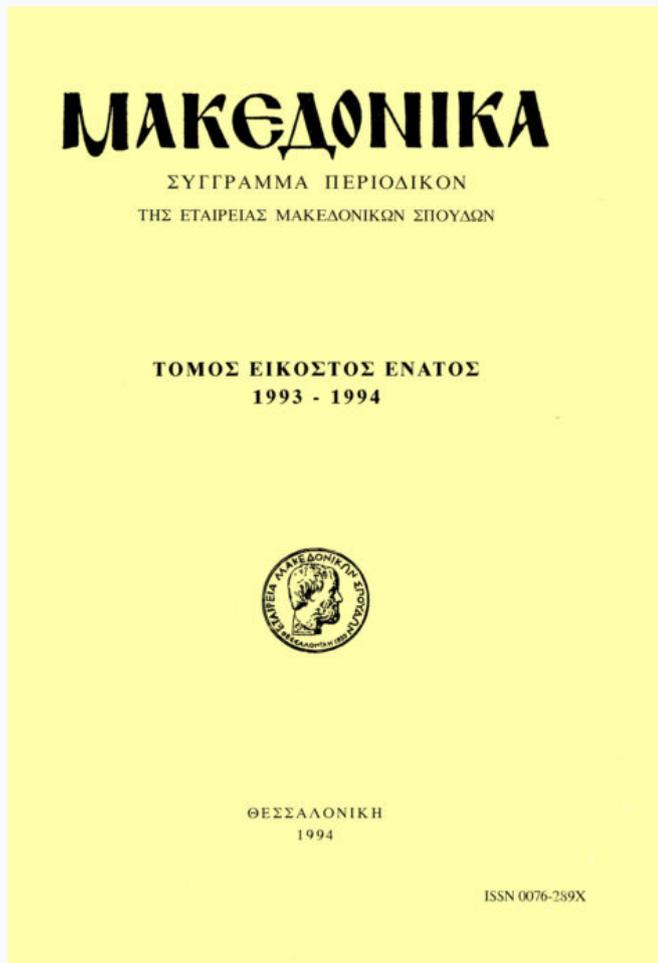

Μακεδονικά

Vol 29, No 1 (1994)

Τα γλωσσικά ιδιώματα του νομού Κοζάνης ως βόρεια και οι κυριότερες ιδιορρυθμίες τους

A. I. Θαβώρης

doi: [10.12681/makedonika.200](https://doi.org/10.12681/makedonika.200)

Copyright © 2014, A.I. Θαβώρης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Θαβώρης Α. Ι. (1994). Τα γλωσσικά ιδιώματα του νομού Κοζάνης ως βόρεια και οι κυριότερες ιδιορρυθμίες τους. *Μακεδονικά*, 29(1), 295-307. <https://doi.org/10.12681/makedonika.200>

ΤΑ ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΙΔΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΚΟΖΑΝΗΣ ΩΣ ΒΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΙΔΙΟΡΡΥΘΜΙΕΣ ΤΟΥΣ

Ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά φαινόμενα της κοινωνικής ζωής ενός τόπου είναι και η γλώσσα με την οποία επικοινωνούν οι άνθρωποι μεταξύ τους. Η ζωντανή επικοινωνία είναι ο καθημερινός προφορικός λόγος, ενώ η γραπτή, όπως και η μαγνητοφωνημένη σήμερα ομιλία, είναι γλώσσα τόσο του παρόντος, όσο και του παρελθόντος.

Η ελληνική γλώσσα είναι η γλώσσα με την αρχαιότερη γραπτή ιστορία στην Ευρώπη. Παρόλληλα όμως ο ελληνικός λαός δεν έπαυσε να την ομιλεί όλο το διάστημα της μακραίωνης ιστορίας του, γι' αυτό και η ιστορία του ελληνικού έθνους είναι μαζί και η ιστορία της γλώσσας του.

Πριν από έναν ακριβώς αιώνα —το 1892— ο ιδρυτής της Γλωσσολογίας στην Ελλάδα Γεώργιος Χατζιδάκης προλόγισε το βιβλίο: *Αρχαία της νεωτέρας ελληνικής γλώσσης*¹, τιμώντας τις εργασίες δυο συμπατριωτών μας που ήταν μαθητές του: του Καταφυγιάτη Ιωάννη Τσικοπούλου² και του Βελβεντινού Ευθυμίου Μπουρντώνα³.

Εξηγώντας εκεί την αξία της μελέτης της νεώτερης ελληνικής γλώσσας και ειδικότερα των διαλέκτων και των ιδιωμάτων της, έγραψε επιγραμματικά ότι αυτή είναι: *Τὸ ἀρχαῖον εἰς ὃ ἀπ' αἰώνων αἱ παλαιότεραι γενεαὶ ἐναπέθηκον τὰς τύχας αὐτῶν*⁴.

Πράγματι, η μελέτη των γλωσσικών ιδιωμάτων του ελληνικού λαού μας βοηθεῖ να γνωρίσουμε γενικότερα τη ζωή: γεωργική, ποιμενική, ναυτική κλπ. των ανθρώπων που τα μιλοῦν. Μαθαίνουμε για τις παραδόσεις του για τη θρησκεία, τα έθιμα για τη γέννηση, τη βάφτιση, τον γάμο, τον θάνατο, τις προλήψεις και δεισιδαιμονίες του. Γνωρίζουμε τη σοφία του στις παροιμίες και τα αποφθέγματα, την ευστροφία του πνεύματός του στις σκαπτικές διη-

1. *Αρχαία της νεωτέρας ελληνικής γλώσσας*, εκδιδόμενα υπό του Συλλόγου «ΚΟΡΑΗ», τόμος Α' - τεύχος Α' και Β', Αθήνησι 1892. Εδώ περιλαμβάνεται ως Πρόλογος: Έκθεσις περί των εις τον γλωσσικόν διαγωνισμόν του Συλλόγου Κοραή υποβληθέντων πονημάτων (σελ. ε' - λ' αναγνωσθεῖσα υπό του Εισηγητοῦ Γ. Ν. Χατζιδάκη).

2. Ι. Τσικοπούλου, *Μελέτη περί Λεξικού της καθ' ημάς δημώδους γλώσσας*, Αρχαία κλπ., έ.α., σσ. 5-50.

3. Ευθ. Μπουρντώνα, *Μελέτη περί του γλωσσικού ιδιώματος Βελβεντού και των περιχώρων αυτού*: Αρχαία κλπ., έ.α., σσ. 5-121.

4. Αρχαία κλπ., έ.α., σ. ε'.

γήσεις, στα ευθυμογραφήματα και στα ανέκδοτα και καθημερινά αστεία. Κι ακόμα τη λογοτεχνική του ικανότητα στα δημοτικά τραγούδια, στα μοιρολόγια και στα παραμύθια.

Μας βοηθάει τέλος να αφουγκραστούμε γενικά την ψυχή του, που είναι αστείρευτη πηγή έξυπνων και ζωηρών εκφράσεων και παρομοιώσεων. Είναι όλα αυτά τα χαρίσματα και ο πλούτος που ενέπνευσαν και εμπνέουν πάντοτε τους καλλιτέχνες του λόγου και τους δόκιμους ποιητές μας.

Μελετώντας τη γλώσσα των απλών ανθρώπων θα εννοήσουμε ότι όλος αυτός ο κόσμος ο αφανής δεν έπαυσε ποτέ να εργάζεται σωματικά και ψυχικά, ώστε να κερδίσει τελικά την αγάπη και τη συμπάθεια όλων μας⁵. Η καταγραφή και η γενικότερη συγκέντρωση του γλωσσικού αυτού υλικού είναι μια ιστορία, η οποία φυσικά δεν θα μας απασχολήσει σήμερα εδώ⁶.

Τα τοπικά γλωσσικά ιδιώματα της περιοχής του νομού Κοζάνης ανήκουν σε μια μεγάλη κατηγορία νεοελληνικών ιδιωμάτων, τα οποία στη Γλωσσολογία τα ονομάζουμε *βόρεια* νεοελληνικά ιδιώματα. Τα ιδιώματα αυτά χαρακτηρίζονται από το γεγονός ότι παρουσιάζουν δύο κύρια *φωνητικά* γνωρίσματα, πολύ γνωστά ακόμα και στους μη ειδικούς. Όμως όχι μόνο αυτοί, αλλά και οι ειδικοί ίσως να μην είναι σε θέση να τα περιγράψουν σωστά, όταν οι τελευταίοι δεν τα ομιλούν ή δεν τα μίλησαν ποτέ, αφού δεν τα έμαθαν από την παιδική τους ηλικία ως μητρική τους γλώσσα οι ίδιοι. Γι' αυτό, όταν οι πιο πολλοί λένουν ότι σήμερα στη βόρεια Ελλάδα «τρώμε» τα φωνήεντα, δεν γνωρίζουν ότι αυτό το πράγμα δεν γίνεται στην τύχη. Δεν μπορούν να φανταστούν ότι ακολουθείται μια διαδικασία, η οποία γίνεται με κάποια νομοτέλεια και κανόνες.

Συμβαίνει μάλιστα πολλοί από μας να ονομάζουμε την τοπική προφορική μας ομιλία «χωριάτικα», και, δίνοντας στη λέξη υποτιμητική σημασία, πιστεύουμε ορισμένοι ότι τάχα πρέπει να ντρεπόμαστε που τα μιλούμε. Και είναι αυτό φυσικό, γιατί πρόκειται για γλώσσα που την μιλούν απλοί άνθρωποι, άσχετα αν μέσα απ' αυτούς προέρχονται ύστερα και οι «μορφωμένοι». Και όμως πρόκειται για μια γλώσσα της καθημερινής ζωής του τόπου μας που δεν διαφέρει σε τίποτα από οποιαδήποτε γλώσσα. «*Η γλώσσα αυτή*», έγραφε πριν από έναν ακριβώς αιώνα ο Καταφυγιώτης φιλόλογος και Γυμνασιάρχης στις Σέρρες Ιωάννης Τσικόπουλος, *άτεχνίτετος και άκαλλώπιτος, αληθής δέ και αὔτοφνης, εἶνε ἡ φωνή τοῦ λαοῦ, ἡ γλῶσσα τοῦ Ἑθνους... ἡ φωνή αὕτη εἶνε ἡ μητρική γλῶσσα, ἡ γλῶσσα ἦν και ἡ λογιωτέρα μερίς... φθέγγεται και λαλεῖ, δσάκις πρὸς τοὺς οἰκείους μετ' οἰκειότητος δια-*

5. Πβ. και Αρχαία κλπ., έ.α., σ. 43'.

6. Βλ. σχετικά: Ν. Ρ. Andriotis, *Lexikon der Archaismen in Neugriechischen Dialekten*, Wien 1974, σ. 7.

λέγεται... ή γλώσσα ήν και αυτοί οί λόγιοι εύχερωῶς έννοουσι και ένδομύχως και κατά βάθος συναισθάνονται. Και ο Τσικόπουλος καταλήγει: *κι' άν με λούξεις κι' άν με χτενίζεις, ξέρω ποιά μάννα μ' έκαμην*⁷.

Ας δούμε όμως τώρα τι ακριβώς είναι τα τοπικά βόρεια νεοελληνικά ιδιώματα. Αυτά δεν είναι τίποτα άλλο, παρά η εκάστοτε Κοινή Ελληνική, η δημοτική μας γλώσσα, κυρίως όπως αποτυπώνεται γραπτώς, με τη διαφορά όμως ότι εμείς οι βόρειοι Έλληνες στην καθημερινή μας προφορική επικοινωνία τη «μεταμορφώνουμε» περισσότερο από τους άλλους Έλληνες άλλων, κυρίως νοτίων, περιοχών, επειδή στη βιασύνη μας «κακομεταχειριζόμαστε», ας πούμε, ορισμένα άτονα φωνήεντα, είτε μεταβάλλοντας την προφορά τους, είτε ακόμα και παραλείποντάς τα («τρώγοντάς τα»). Το αποτέλεσμα ύστερα είναι να δημιουργούνται έτσι παράξενες, όπως θα δούμε λέξεις και φράσεις με τα συμπλέγματα των συμφώνων. Τι συμβαίνει λοιπόν; Οι γλωσσολόγοι διαπίστωσαν ότι, ειδικότερα στις περιοχές Στερεάς, Θεσσαλίας, Μακεδονίας, Θράκης και Ηπείρου, και σε ορισμένα νησιά του Αιγαίου, στην καθημερινή προφορική γλώσσα των κατοίκων λειτουργούν δύο γενικοί φωνητικοί νόμοι. Οι νόμοι αυτοί με συντομία είναι οι εξής⁸:

1. Όταν τα φωνήεντα *ε* και *ο* —όπως και αν ορθογραφούνται στον γραπτό λόγο, με *ε* ή *αι* και με *ο* ή *ω*, είναι άτονα, τότε εμείς το *ε* το προφέρουμε ως *ι* και το *ο* ως *ου*, ενώ όταν είναι τονισμένα δεν τα πειράζουμε. Λέμε π.χ. *ζιστός*, αλλά *ζέστα*, *νιρό*, αλλά *κρουνέρ'*, *πιρίμι*, αλλά *πιριμένου*, *λιρώνου* αλλά *λέρα*, *ξινιτιά*, *ξινιτιμένους*, αλλά *ξένους* κλπ. και *κιρός* αλλά *καλουκαίρ'*, *λιός* αλλά *κουντουλαίμ'ς*, *χιριτώ* αλλά *χαίριτι* κλπ. Λέμε επίσης: *ξινουδουχείου* αλλά *ξινουδόχους*, *Κουζάν'*, αλλά *Κόζιαν'*, *δρομιουλόγιου* αλλά *δρόμους*, *πουλιμιά* αλλά *πόλιμους*, και *χουρίζου* αλλά *χώρσ'α*, *φουνάζου* αλλά *φώναξα* κλπ.

Πρόκειται για νόμο παλιό και ισχυρό, ο οποίος, σύμφωνα με τη θεωρία που διατύπωσα κάποτε, ισχύει στις βόρειες ελληνικές περιοχές συνεχώς, τουλάχιστο από τον 3ο αι. π.Χ.⁹ Και δεν έχει εξαίρεσεις παρά μόνο όταν ο ομιλητής επηρεάζεται από την εκάστοτε Κοινή, γραπτή κυρίως, γλώσσα. Το βλέπουμε και σήμερα ότι κάθε λέξη —ελληνική ή ξένη που μπαίνει στη γλώσσα μας και που παρουσιάζεται για πρώτη φορά σε ένα βόρειο τοπικό ιδίωμα, αυτή θα ακολουθήσει πιστά τον νόμο αυτόν. Λέξεις π.χ. όπως *ετεροχρονισμός*, *Πανεπιστήμιο*, *τελεφερίκ*, *Χομεϊνί* κλπ. εμείς θα τις προφέρουμε: *ιτιρουχρονισμός*, *Πανπιστήμιου*, *τιλιφερίκ*, *Χομεινί* κλπ. Ακόμα και τη ΔΕΗ

7. Ι. Τσικοπούλου, *Μελέτη* κλπ., *Αρχαία* κλπ., *έ.α.*, σ. 37.

8. Πβ. Α. Ι. Θαβώρη, «Θεσσαλονίκη - Σαλονίκη, Η ιστορία του ονόματος της πόλεως», *περιοδ. Η Θεσσαλονίκη*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1985, σ. 7.

9. Βλ. Α. Ι. Θαβώρη, «Τα προύνητικος του Ηρώнда και η παλαιότητα των γνωστών γνωρισμάτων των βορείων νεοελληνικών ιδιωμάτων», *Δωδώνη* 9 (1981) 401 κ.ε.

την προφέρουμε ΔΙΙ και τον ΟΤΕ ΟΥΤΕ! Είναι τέτοια η δύναμη του νόμου, ώστε πολλές φορές επαναφέρουμε σε ε και τα αρχικά κανονικά ι. Έτσι, ενώ λέμε *τυρί* ύστερα λέμε και *μπατζιουτέρ'*, το *κυδών'* γίνεται *μηλουκέδουνο κλπ.*

Ερχόμαστε στον δεύτερο νόμο. Αυτός είναι ο εξής:

2. Όταν τα φωνήεντα της Κοινής Ελληνικής *ι* και *ου* —ανεξάρτητα αν το *ι* ορθογραφείται με *ι, η, υ, ει, οι*— είναι άτονα, εμείς τα άτονα αυτά *ι* και *ου* τις πιο πολλές φορές δεν τα προφέρουμε, τα «τρώμε». Έτσι λέμε *κ'νώ* (κινώ), *ψ'λός* (ψηλός), *σκ'λί* (σκυλί), *χ'πώ* (χτυπώ), *π'νώ* (πεινώ), *κ'λιά* (κοιλιά) κλπ. ή *β'νό* (βουνό), *κ'τί* (κουτί), *π'λί* (πουλί), *χ'νί* (χουνί) κλπ. Ενώ τονισμένα δεν τα πειράζουμε. Λέμε: *κίντσα, ψήλουσα, σκύλους, χτύπσα, πείνασα, ξικοιλιασα ή ξιρουβούν', παλιουκούτ', χαζουπούλ'* κλπ.

Πολλές φορές το άτονο *ι*, μέσα στη λέξη και κυρίως στο τέλος, αφήνει ένα ίχνος της προφοράς του. Λέμε: *αλ'φή, λ'νάδ'*, *σά'νι, ψ'λός, ή: βρύθ'*, *γρά'Ο(φ, ')*, *δί'Ο(ν, ')*, *θέ'Ο(σ, ')*, *λύ'Ο(κ, ')*, *πέφ'Ο(τ, ')*, *πό'Ο(λ, ')*, *χάδ'* κλπ. Το *ου* όχι. Ενώ λέμε *οι λύκ'*, τη γενική ενικού: *του λύκου* θα την προφέρουμε: *τ' λύν.*

Ο νόμος αυτός όμως είναι γεμάτος από εξαιρέσεις, οι οποίες διαφέρουν από τόπο σε τόπο. Γι' αυτό και πολλές ιδιαιτερότητες οφείλονται στην προαιρετική αυτή εφαρμογή του νόμου. Γιατί όχι μόνο δεν αποβάλλονται πάντοτε και παντού τα ίδια άτονα *ι* και *ου*: λέμε *άδικους, γυλιός, ζητώ, κοιτώ, κωνηγώ, μιλώ, πάλι, τυρί, φιλιάδα, χιλιάρ'κου* αλλά και *άδ'κους, κ'τώ, μ'λώ, κλπ.* ή *αρκουδιάς, βουλή, βουλιούμι, δουλιφτάρ'ς, μουσείου κλπ.*, αλλά καμιά φορά αποβάλλονται και υστερογενή *ι* και *ου*, τα οποία δηλαδή παλαιότερα ήταν *ε* και *ο*. Λέμε: *αμ'ψιός* (από *ανεψιός-ανιψιός*), *ξ'βγαριά* (ξευγαριά-ξιβγαριά), *απάν* (επάνω-επάνου), *ζ'μί* (ζωμίον-ζομί), *κάτ* (κάτω-κάτου), *κ'κιά* (κοκκία-κουκκιά), *γκ'δούν'* (κωδώνιον-κουδούνι), *πίσ'* - *απου πίσ'* (πίσω-πίσου) κλπ. Έτσι και η Θεσσαλονίκη έγινε *Σαλουνίξ'*-*Σαλονίκη* (στ' *Θισσαλουνίξ'* - στ' *Θ'σαλουνίξ'* - στ' *Τσαλουνίξ'* πβ. *κάθισε-κάτσε*¹⁰).

Είναι αυτονόητο επομένως ότι, από τη μια η υποχρεωτική και από την άλλη η συνηθισμένη εφαρμογή των δύο αυτών φωνητικών νόμων είναι η αφητηρία της δημιουργίας λέξεων ή προτάσεων με δυσπρόφερα συμφωνικά συμπλέγματα, έτσι ώστε όχι μόνο δυσύλλαβες, αλλά και μέχρι τετρασύλλαβες λέξεις ή φράσεις να καταντούν μονοσύλλαβες! Γι' αυτό και την προφορική μας αυτή ομιλία αποφεύγουμε να τη γράφουμε. Άλλωστε υπάρχει και το πρόβλημα της γραπτής αποδόσεως της προφοράς¹¹, το οποίο είχαν επισημάνει

10. Α. Ι. Θαβώρη, «Θεσσαλονίκη - Σαλονίκη» κλπ., *έ.α.*, σσ. 1-24.

11. Βλ. Γ. Χατζιδάκη, *Ακαδημεικά Αναγνώσματα*, Αθήνα 1902, τόμ. Α', σσ. 201-285 (Περί του αδυνάτου της παραστάσεως των φθόγγων).

πριν από έναν ακριβώς αιώνα και ο Ευθ. Μπουντώνας¹².

Όταν λοιπόν εμείς προφέρουμε: *γρούν'*, *κθάρ'*, *μπαράδ*, *σιάρ'*, *κλούρ'*, *θ'κων'* (πβ. και το λογοπαίγνιο: *θ'κων' σκόν'*), γνωρίζουμε νομίζω οι περισσότεροι ότι οι κανονικές λέξεις είναι: *γουρούνι*, *κριθάρι*, *πηγάδι*, *σιτάρι*, *κουλούρι*, *σπκάνει* κλπ. Και όμως δεν ενοχλούμαστε καθόλου που στη γρήγορη προφορική μας επικοινωνία τις τρισύλλαβες αυτές λέξεις τις μετατρέπουμε σε μονοσύλλαβες! Το ίδιο γίνεται και σε διάφορες φράσεις, όπως: *τ' Λέβ'* (την Ελένη), *τ' Νίκ'* (του Νίκου), *τ' λίκ* (*του λίκου* - *στ' λίκ του στόμα!*), *δ' Γιάνβ'* (του Γιάννη) κλπ. Στο Βελβεντό το παιδί του *Ζίγγου*, *Κούτλου*, *Ντάγγου*, *Τζάτσου* είναι: *τ' Ζίγγ*, *τ' Κούτλ*, *τ' Ντάγγ*, *τ' Τζάτσ*. Του Τσίμου (= Ευθυμίου), Τσίμη είναι *τ' Τσίμ*, *τ' Τσίμμ'*! Άλλωστε και οι φράσεις: *τς έκς* (τις έχεις), — φράση: *τς έχ'* (τις έχει) μπορεί να μπερδευτεί με το *Τσέχ'* = οι Τσέχοι — *στς έξι'* (στις έξι), *τά 'ξα* (τα έξιυσα), *τά 'ψα* (τα έψησα), *ξνψ'λή* (του πήρι *ξ'ν ψ'λή*, ενν. το τραγούδι - υψηλή μουσική κλίμακα ή ψιλή = λεπτή φωνή); είναι κατανοητές στην περιοχή. Η φράση π.χ. *τς έκς τς άθ'θ'* δεν είναι μόνο Κοζανίτικη!

Είναι πολύ πιθανό, νομίζω, κάτι παρόμοιο να συνέβαινε και σε παλαιότερες εποχές στα μέρη μας, αφού, όπως είπαμε, τα φαινόμενα αυτά έχουν τις ρίζες τους τουλάχιστο στον 3ο αι. π.Χ.¹³. Επειδή όμως η προφορική ομιλία των απλών ανθρώπων δεν γραφόταν και τότε, όπως και σήμερα, γι' αυτό ελάχιστες μαρτυρίες έχουμε από τις τότε βόρειες ελληνικές διαλέκτους. Και τότε, ενώ οι νότιες διάλεκτοι λίγο ή πολύ καλλιεργήθηκαν κατά κάποιο τρόπο και ως γραπτός λόγος, η ομιλία των βορειότερων Ελλήνων: των Ακαρνανών, των Αιτωλών, των Θεσσαλών και κυρίως των Μακεδόνων δεν καλλιεργήθηκε. Οι Μακεδόνες, ήδη από τον 5ο αι. π.Χ., καθιέρωσαν ως επίσημη γραπτή γλώσσα την Αττική διάλεκτο, εξ αιτίας της αίγλης που είχεν αποκτήσει εκείνο τον καιρό η διάλεκτος αυτή. Πρέπει λοιπόν να ήταν και τότε οι ίδιοι λόγοι, ώστε οι βόρειες αυτές διάλεκτοι να μη θεωρηθούν κατάλληλες για γραπτή γλώσσα. Οι Αιτωλοί π.χ. χαρακτηρίστηκαν από τον Θουκυδίδη *άγνωστότατοι γλώσσαν*, δηλ. ακαταλαβίστικοι¹⁴, η Λεσβιακή διάλεκτος ήταν κατά τον Πλάτωνα *βάρβαρη*¹⁵. Για τη διάλεκτο των Μακεδόνων έχουμε αρκετές μαρτυρίες, όπως και τους όρους: *μακεδονίζειν* και *μακεδο-*

12. Ευθ. Μπουντώνας, *Μελέτη* κλπ., σ. 15.

13. Α. Ι. Θαβόρη, «Τα προύν(ε)μικος» κλπ., *έ.α.*, σ. 420.

14. Α. Ι. Θαβόρη, «Η ελληνική διάλεκτος των αρχαίων Μακεδόνων και τα σημερινά νεοελληνικά ιδιώματα της Μακεδονίας (και της άλλης βόρειας Ελλάδας)», *Η Γλώσσα της Μακεδονίας*, Επιστημονική επιστασία - Εισαγωγή Γ. Μπαμπινιώτης, εκδ. Ολκός, 1992, σσ. 200-201 (ιδίως 201, σημ. 14, όπου βλ. Κ. Αμάντου, *Μικρά Μελετήματα, άρθρα και λόγοι*, Αθήνα 1940, σ. 109. *Μ.Ε.Ε.*, τόμος Ελλάς, σ. 79.

15. Πλάτ., *Πρωταγόρας*, 341c.

νιστί¹⁶. Ο Αλέξανδρος π.χ. σε στιγμή οργής *ἀνεβόα Μακεδονιστί* γράφει ο Πλούταρχος¹⁷. Οι Θεσσαλοί αντί *ὦ Ἄπολλον ἔλεγαν ὦ Ἄπλων*, οι Λαρισσαίοι αναφέρονται σε μια επιγραφή του 3ου αι. π.Χ. ως *Λασαίοι* και ο Ησύχιος γράφει *Λάσαν* την Λάρισα, που δεν απέχει πολύ από το σημερινό: *Λάσσα*¹⁸. Ακόμα και οι Αττικοί το *τάλαν* το έκαναν *τάν*¹⁹.

Αυτά λοιπόν τα γενικά χαρακτηριστικά έχουν σήμερα και τα τοπικά γλωσσικά ιδιώματα της περιοχής του νομού Κοζάνης ως βόρεια. Ενδιαφέρον όμως είναι ότι τα ιδιώματα αυτά έχουν παράλληλα και τις τοπικές τους ιδιορρυθμίες, οι οποίες τα κάνουν να ξεχωρίζει κάπως το ένα από το άλλο. Πρόκειται κυρίως για τοπικές λέξεις και μερικές χτυπητές περιπτώσεις στη φωνητική και τη μορφολογία των λέξεων.

Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι η σημερινή κατάσταση των γλωσσικών ιδιωμάτων της περιοχής του νομού δεν είναι πια η ίδια που ήταν και πριν από τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο ή και παλαιότερα. Τότε οι επιμιξίες ανάμεσα στους κατοίκους γειτονικών κωμοπόλεων και χωριών δεν ήταν πολλές και τα διάφορα γλωσσικά στοιχεία που δάνειζε ο ένας τόπος στον άλλο ήταν λίγα. Επομένως το σύνολο του πληθυσμού κάθε τόπου κρατούσε εντονότερα τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του προφορικού λόγου. Μετά τον πόλεμο όμως, όταν πλέον η επικουριότητα μεταξύ τους έγινε εύκολη με την πυκνή συγκοινωνία, έχουμε περισσότερες επιμιξίες και παράλληλα μετακίνηση μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού. Από το ένα μέρος ξενιτεμός και φυγή στα μεγάλα αστικά κέντρα και από το άλλο συρροή, στην πρωτεύουσα κυρίως του νομού, την Κοζάνη, νέου πληθυσμού, ιδίως προσφυγικού, από τις γύρω περιοχές και εγκατάσταση σ' αυτήν και πολλών οικογενειών υπαλλήλων από άλλες περιοχές της Ελλάδας. Όλα αυτά, κι ακόμα: το Σχολείο, οι Δημόσιες υπηρεσίες και τα μαζικά μέσα ενημερώσεως —ραδιόφωνο, τηλεόραση, εφημερίδες, που χρησιμοποιούν την Κοινή Νεοελληνική γλώσσα, πρέπει νομίζω να επέδρασαν σήμερα στη νόθευση των τοπικών ιδιωμάτων²⁰. Ακλόνητος πάντως πρέπει να έμεινε νομίζω ο ισχυρός νόμος της τροπής των ατόνων ε σε ί και ο σε ου: μπορεί να μη λέμε πια *του σκουλειό* συχνά, αλλά πάντως σίγουρα: *του σχουλειού!*

Ας δούμε τώρα ποια είναι τα κυριότερα τοπικά ιδιώματα στην περιοχή του νομού: Αυτά —όπως αναφέρονται και από τους παλαιότερους—, είναι:

16. Α. Ι. Θαβώρης, «Μακεδονίζειν και Μακεδονιστί», *Αφιέρωμα εις τον Κωνσταντίνου Βαβούσκου*, τόμ. Ε΄, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 23-28.

17. Πλούταρχου, *Βίος Αλέξανδρου*, σ. 51.

18. Βλ. Α. Ι. Θαβώρης, «Το προυν(ε)ικος» κλπ., σσ. 422, 425 και 427.

19. Δημοσθένους λόγοι, III, 29 *ὦ τάλαν*, βλ. P. Kretschmer, *Glotta* 1 (1909) 58.

20. Βλ. και Α. Ι. Θαβώρης, «Μορφολογικά μερικών ιδιωμάτων της δυτικής Μακεδονίας», *Α΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού χώρου (Ηπειρος - Μακεδονία - Θράκη)* 25-30 Απριλίου 1976, Ίδρυμα Μελετών Χερσόνησου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 75-76.

της Κοζάνης (ο Λεων. Παπασιώπης το χαρακτηρίζει της παλιάς Κοζάνης), της Σιάτιστας, του Βελβεντού, του Καταφυγίου, των Σερβίων και του Μπλατσιού. Φυσικά υπάρχουν και τα γύρω χωριέ τους και οι οικισμοί με τις δικές τους επίσης ιδιαιτερότητες.

Οι ελληνόφωνοι Βλάχοι, επειδή τον χειμώνα μετακινούνταν και κατέβαιναν νοτιότερα προς τη Θεσσαλία μετέφεραν και από κει ορισμένα γλωσσικά στοιχεία των περιοχών εκείνων, καθώς γυρνούσαν «εποχιακά... διά ξεκαλοκαίριασμα»²¹, όπως είναι π.χ. η χρήση του αρσενικού άρθρου *ι* στο Μπλάτσι, αντί του κανονικού *ου* (= *ο*) των γηγενών Μπλατσιωτών²².

Εξαιρούνται φυσικά οι πρόσφυγικοί πληθυσμοί (Μικρασιάτες, Πόντιοι κλπ.) και οι τυχόν ξενόφωνοι (τουρκόφωνοι, σλαβόφωνοι, βλαχόφωνοι), ιδίως όταν δεν είναι δίγλωσσοι. Όλοι αυτοί, κυρίως όπου η παρουσία τους ανάμεσα σε ντόπιους πληθυσμούς ήταν εντονότερη, πρέπει να έπαιξαν κάποιο ρόλο στη χαλαρότερη χρήση του παλαιού τοπικού ιδιώματος και πριν από τον πόλεμο. Στα Σέρβια π.χ. οι πρόσφυγες (επήλυδες)²³, όσο κι αν αφομοιώθηκαν από τους ντόπιους, όπως μας πληροφορεί ο (μακαρίτης πια) Αλέκος Τσιουκαρδάνης²⁴, πρέπει, μαζί με τους *επήλυδες*²⁵ και τους υπαλλήλους των δημοσίων υπηρεσιών (συνέχεια της τουρκικής διοίκησης από το 1912 και εξής²⁶), να βοήθησαν, ώστε το τοπικό ιδίωμα να υποστεί μια χαλάρωση. Πάντως φαίνεται περίεργο που ο Ευθ. Μπουντώνας στην αξιόλογη μελέτη του για το ιδίωμα του Βελβεντού που δημοσιεύτηκε πριν από έναν ακριβώς αιώνα —1892— κάνοντας λόγο για τα ιδιώματα της περιοχής, δεν αναφέρει ιδίωμα Σερβίων, παρά μόνο Βελβεντού και περιχώρων, Καταφυγίου και Κοζάνης και Σιάτιστας²⁷.

Σήμερα πληροφορίες για τα ιδιώματα των περιοχών αυτών μπορούμε να αντλήσουμε, εκτός από τους ίδιους τους κατοίκους που τα μιλούν, κυρίως από κείμενα γραμμένα στην τοπική διάλεκτο από ταλαντούχους ντόπιους συγγραφείς που δεν είναι όλοι φιλόλογοι ή γλωσσολόγοι και που τα γνωρίζουν ως μητρική τους γλώσσα. Οι κυριότεροι που γνωρίζω είναι: Πι-

21. Μιχ. Αθ. Καλινδέρη, *Ο βίος της Κοινότητας Βλάτσης επί Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη (Μακεδονική Βιβλιοθήκη 58) 1982, σ. 23.

22. Στο ίδιο, σ. 353.

23. Μ. Μαλούτα, *Τα Σέρβια, ιστορική και λαογραφική επισκόπησης*, Θεσσαλονίκη 1956, σσ. 118, 119: για τους *επήλυδες*, σ. 136.

24. Αλ. Τσιουκαρδάνη, *Θλμμένες αναμνήσεις από τα Σέρβια*, Σέρβια - Κοζάνης 1992, σσ. 12, 15 και 92. Πβ. Γ. Αδάμου, *Τα Σέρβια κατά την περίοδο 1882-1912*, Σέρβια, σσ. 86, 112.

25. Μ. Μαλούτα, *Τα Σέρβια*, σ. 136.

26. Μ. Μαλούτα, *Τα Σέρβια*, σσ. 118, 121.

27. Ευθ. Μπουντώνας, *Μελέτη κλπ.*, σ. 5. Πβ. και σ. 32, όπου αναφέρεται και λέξη από το Μπλάτσι (Βλάτσι).

τένης²⁸, Αλευράς²⁹, Παπασιωπής³⁰, Ηλιαδέλης³¹ για τα Κοζανίτικα, Παπαναούμ³², Γιώβος³³, Κυρατζής³⁴ για τα Σιατιστινά, Μπουντώνας³⁵, Τσιανάκας³⁶ για τα Βελβεντινά, Σόρμος³⁷ για τα Καταφυγιώτικα. Αυτοί έγραψαν κυρίως ευθυμογραφήματα και ηθογραφίες ή παραμύθια. Επιστημονικές εργασίες έχουμε του Μπουντώνα³⁸ για το Βελβεντό —που είναι η παλαιότερη, αλλά και η πιο αξιόλογη—, του Τσοπανάκη³⁹ και της Μαργαρίτη-Ρόγκα⁴⁰ για τη Σιάτιστα, του Μιχ. Καλινδέρη⁴¹ για το Μπλάτσι. Για τα Σέρβια έχουμε τις παροιμίες και τα δημοτικά τραγούδια που καταχωρεί ο Μηνάς Μαλούτας στο βιβλίο του *Τα Σέρβια*⁴², και για το Καταφύγι χρήσιμο είναι το Λεξιλόγιο του Γ. Κρήτου⁴³, και οι εργασίες του Αστερίου Γκατζάρα⁴⁴ και του Κλεάνθη Νάστου (1971)⁴⁵.

Υπάρχουν λοιπόν ιδιαιτερότητες στα τοπικά αυτά ιδιώματα του νομού μας. Ενδιαφέρον μάλιστα είναι ότι οι ίδιοι οι κάτοικοι κάθε περιοχής είχαν από παλιά —και δεν ξέρω αν έχουν και τώρα— επίγνωση των γλωσσικών αυτών διαφορών. Γι' αυτό και πείραζε ο ένας τον άλλο όχι μόνο για άλλες ιδιότητες (Λασσιάδης, Ζιουναρίτης κλπ.), αλλά και ως προς τη γλώσσα, στις συναντήσεις τους. Ο Μπουντώνας αναφέρει ότι οι Βελβεντινοί κοροΐδευαν τους Κοζανίτες πως τάχα έλεγαν: *γειδα μιά 'ίδα σουπάν' ζ' γιένα ιουφύδ'*,

28. Ζ. Πιτένη (Λιόλιου), *Κοζιανιώτ'κα μπέντια*, Αθήνα 1971.

29. Νάση Αλευρά, *Μ' εΐπιν η μάνα μ', Κοζάνη* 1964.

30. Α. Παπασιωπή, 1) *Η παλιά Κοζάνη*, 2) *Τότι κι τώρα*, 3) *Απ' ό,τ' απόμιν*, ποιήματα κλπ., Θεσσαλονίκη 1977, 4) *Αδουκίθ'κα*, Αναμνήσεις κλπ., Θεσσαλονίκη 1988.

31. Στρατής Ηλιαδέλης: διηγήματα (ευτράπελα) κατά καιρούς στα *Ελμειακά*, τριμηνιαίο περιοδικό, έκδοση του Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης.

32. Δημ. Παπαναούμ, *Λαογραφικά Σιατιστής*, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 27, Θεσσαλονίκη 1988. Πβ. Μ. Χατσιούλη, *Το Σιατιστινό γλωσσικό ιδίωμα*, Σιάτιστα 1992).

33. Γιάννη Γιώβου, *Μακεδονικά γκαργάλια*, Νέα Υόρκη 1971.

34. *Σιατιστινά*, εξαμηνιαία ιστορική, λαογραφική, γλωσσολογική έκδοση του Συλλόγου Σιατιστιών Θεσσαλονίκης (Πβ. *Σιατιστιών μνήμη*, 1972).

35. Ευθ. Μπουντώνα, *Μελέτη* κλπ., σ. 118.

36. Τόλιου Τσιανάκα, *Βιβλινά Μασάτγια*, Βελβεντό 1988.

37. *Καταφύγι*, εφημερίδα, όργανο της μορφωτικής ένωσης Καταφυγιωτών Κατερίνης «Το Φλάμτουρο».

38. Ευθ. Μπουντώνα, *Μελέτη* κλπ.

39. Α. Γ. Τσοπανάκη, «Το σιατιστινό ιδίωμα», *Μακεδονικά* 2 (1941-1952).

40. Μαριάννα Μαργαρίτη-Ρόγκα, *Φωνολογική ανάλυση του σιατιστινού ιδιώματος* (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 1985.

41. Μιχ. Αθ. Καλινδέρη, *Ο βίος* κλπ.

42. Μηνά Μαλούτα, *Τα Σέρβια*. Πβ. και Συμπλήρωμα εκδόσεως 1956, Θεσσαλονίκη 1965 (παροιμίες στη σ. 67 κ.ε.).

43. Γ. Δ. Κρήτου, *Ιδιορρυθμίες και ιδιομορφίες της λαϊκής γλώσσας του Καταφυγιού Περίων* (Σύνδεσμος Καταφυγιωτών «Τα Πτέρια»), Θεσσαλονίκη 1984.

44. Αστ. Γκατζάρα, *Αντίλαλος από το Καταφύγι*, Θεσσαλονίκη 1954. Πβ. του ίδιου, *Καταφυγιώτικες ιστορίες και ανέκδοτα*, Θεσσαλονίκη 1990.

45. Κλ. Νάστου, *Καταφύγι Περίων Κοζάνης*, Θεσσαλονίκη 1971.

πό'κατιν κί 'έννταιν κ' έκαμιν 'ιδόπλου (είδα μια γίδα επάνω σ' ένα γεφύρι που έκατσεν και γέννησε και έκαμεν γιδόπουλο, σ. 28)⁴⁶. Την ίδια χρονιά (1892) και ο Καταφνγιώτης Γυμνασιάρχης Ι. Τσικόπουλος το λογοπαίγνιο αυτό «δι' οὐ ὑπό τῶν περιοίκων οἱ Κοζανῖται σκώπτονται», το αναφέρει ως: *γείδα μιά 'ίδα μ' ένα 'ιδουίλ', πουκατ' σ' ένα 'ιουφύδ'*⁴⁷. Στα παιδικά μου χρόνια το λογοπαίγνιο αυτό έφτασε σε μένα ως: *γείδα μια 'ίδα πέρα 'π' του 'ιφύδ'*!. Ο Μπουντώνας μας λέγει ότι υπήρχαν και απαντήσεις των Κοζανιτών και ότι «ή αντίσκαψις αυτή προβαίνει έντός γλωσσικῶν όρίων έφ' ίκανόν», δεν αναφέρει όμως καμιά. Δεν αποκλείεται να έλεγαν για τους Βελβεντινούς: *Λέν'μι λέν κι σύ σι λέν*, για την οποία φράση κάνει λόγο αλλού⁴⁸. Ο Τσικόπουλος μας πληροφορεί ότι οι Καταφνγιώτες αποκαλούσαν τους Βελβεντινούς *τσιοπέλους*⁴⁹, ίσως, λέγει, από τις τουρκικές λέξεις *τσελεπής* («κατά παραφθοράν ειρωνικῶς») ή «δπερ πιθανώτερον» από το *τσπετέλ* (= βαθύς). Ο Du Cange αναφέρει βέβαια ότι, κατά τον Μ. Csusius, οι Έλληνες ονομάζουν *τζοπέλους*⁵⁰, όσους στην αρχή ή στο τέλος των λέξεων χρησιμοποιούν το τζ, όμως αυτό δεν ισχύει για τους Βελβεντινούς. Απλώς είναι το τουρκικό *zerpel* (τσπετέλ), αλλά με τη σημασία: αυτός που είναι γεμάτος λάσπες, τον «λασπιάνη»! (βλ. Heuser-Şevket, *Türkisch-Deutsches wörterbuch*, Wiesbaden 1958, στη λ.).

Ας έρθουμε τώρα στις ιδιαιτερότητες. Οι κυριότερες στα γλωσσικά ιδιώματα της Κοζάνης είναι:

— Το αρσενικό άστρο ο: *ι Γιάνντς, ι λύκουσ* ιδίως στις περιοχές Βελβεντού και Σερβίων. Στο Μπλάτσι οι Βλάχοι χρησιμοποιούν το ι, ενώ οι γηγενείς το ου (= ο), όπως στη Σιάτιστα και την Κοζάνη.

— Η τονισμένη κατάλ. *-ριά* και *-θιά* στην Κοζάνη κυρίως προφέρεται *-ρά* και *-θά*: *Απουκρά, βαρά, δικαρά* (πβ. και *χράζουμι*) και *βαθά, γρουθά, κουλουκθά* κλπ. Αντί *ου θιος* λέγουν *ου θος*, αλλά τ' θιού, *ικ θιού*. Να πως το τώρα προήλθε από το *τώρα* (τῆ ώρα ταύτη).

— Οι προστακτικές σε *-σας* αντί *-θήτε*: *κοιμήσας, ντύσας, στάσας, τουμπακιάσας, φ'λήσας* κλπ. στην Κοζάνη, Σιάτιστα, Μπλάτσι (όπως και στο Βόϊο, Καστοριά, Δυτ. Ήπειρο), κατά τα: *γείά σας, φτού σας* κλπ.⁵¹.

— Σχεδόν σε όλες τις περιοχές γνωστές είναι οι προστακτικές: *δό μ* (= δός μου), *δό μ τι, δό μ τι μι, δόμι μι κι μένα*, όπου η αντωνυμία *μι* (= με,

46. Ευθ. Μπουντώνα, *Μελέτη* κλπ., σ. 28.

47. Ι. Τσικοπούλου, *Μελέτη* κλπ., σ. 49.

48. Ευθ. Μπουντώνα, *Μελέτη* κλπ., σ. 64.

49. Ι. Τσικοπούλου, *Μελέτη* κλπ., σ. 36.

50. Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis*, Lugduni 1688, (Ανατύπωση Graz 1958), στη λ. *τζοπέλους*.

51. Α. Ι. Θαβώρη, «Μορφολογικά», κλπ., έ.α., σ. 95.

εμέ, εμένα) επαναλαμβάνεται τρεις φορές!

— Χαρακτηριστικές στις ίδιες περιοχές είναι και οι προστακτικές, όπως: *έλατι, σιούκοντι, σέβατι, στέκατι κλπ.*

— Ενδιαφέρουσα επίσης είναι η φράση: *όν τηλ μέρα* (= όλη τη μέρα).

— Επιρρήματα σε *-ας* στην Κοζάνη, όπως: *καμιάλλας* (= κάποτε), *άλλ-φουρας, καμιάφρας και κάγκαμιάφρας* (= ποτέ, κατά τον Στρ. Ηλιαδέλη, όπως το *μιθαύρου!*)⁵², *τσ' ανάπουδας* και σε *-ις*: *αλλου-ίς, τσ' ουπίσ'* κλπ.

— Το *θα* στην Κοζάνη έγινε *τα*: *τα σι γιλάσου, τα σι πω*, πιθανόν από επίδραση επόμενου *τα*, όπως: *θα τα πούμε = τα τα πούμε*. Πβ. Κυρού Στεφάνου *Σαχλίκη, Γραφαί και στίχοι και ερμηναίαι*, στίχ. 334-5⁵³:

*κι ώσάν μᾶς έκατέστησες ό θεός τά σέ πληρώσει
όσον καλόν μᾶς έκαμες διπλού τά σέ τά δώσει*

Το *θά* προφέρεται κάποτε *δα* στο Βελβεντό και το Καταφύγι: *δα 'ρθώ*.

— Η κατάλ. του συγκριτικού *-τερη* στην Κοζάνη γίνεται *-τια'Ο(ρ, ')*: *καλύτιαρ' , μ'κρότιαρ' τρανύτιαρ' κλπ.*, όπως και: *δεύτιαρ' , πβ. και κόκκιαν'*.

— Στο Καταφύγι λένουν: *ζ'λέου* (= σου λέγω), *να σ' πω* (= να σου πω), ενώ στα άλλα ιδιώματα: *σι λιώ, σι λέου, να σι πω* (= σε λέγω, να σε πω),

— Καταφυγιώτικα είναι και τα: *μιταλέγου, μιταείπιν κλπ.*

Στη Σιάτιστα τέλος χαρακτηριστική είναι η προφορά των *κι* και *τι* ως *τῆ* και του *γι* ως *τῆ* (τοιτακισμός): *γναίτῆις, θηλ' τῆοί, ποίτῆ* (ποίη = ποίηση), *τῆφάλ' , παραντῆίλ' κλπ.*

Και στο Λεξιλόγιο οι ιδιορρυθμίες είναι πολλές. Θα σας αναφέρω τελειώνοντας μια πολύ μικρή επιλογή λέξεων που πιστεύω ότι ανήκουν σε ορισμένο ιδίωμα, χωρίς να αποκλείεται μερικές από αυτές να λέγονται και σε ένα άλλο ιδίωμα της περιοχής. Και ο λόγος είναι ότι δεν έχουμε δυστυχώς ικανοποιητικά γλωσσάρια από τα περισσότερα ιδιώματα του νομού. Δεν έχουμε ακόμα κανένα συστηματικό γλωσσάριο ούτε της Κοζάνης —ένα έχει ετοιμάσει όσο ξέρω ο Σύλλογος Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, δεν γνωρίζω όμως λεπτομέρειες—, ούτε της Σιάτιστας, παρά μόνο μικρά γλωσσάρια για λέξεις ορισμένων διαλεκτικών κειμένων. Των Σερβίων δεν έχουμε ούτε καν κείμενα. Για το ιδίωμα του Βελβεντού το γλωσσάριο του Μπουντώνα είναι φτωχό, αφού δεν περιλαμβάνει όλες τις λέξεις που χρησιμοποιεί στη μελέτη του. Ένα πληρέστερο έχω ετοιμάσει ο υποφαινόμενος, συγκεντρώνοντας λέξεις από τα φοιτητικά μου χρόνια, και είναι έτοιμο για δημοσίευση. Για το ιδίωμα Κατα-

52. Βλ. Στρατή Ηλιαδέλη, «Μιθαύρου», *Ελμειακά* 2 (1982) 111 («...μιθαύρου τα πή κάγκαμιάφ'ρας...»).

53. G. Wagner, *Carmina graeca medii aevi*, Lipsiae 1874, σ. 76.

φυγίου υπάρχει από το 1892 ένα Λεξιλόγιο του Ι. Τσικόπουλου ως συνέχεια της μελέτης του «Περί Λεξικού κλπ.», που δημοσιεύτηκε, όπως είδαμε στα Αρχαία «Κοραής». Μολονότι όμως είχαν αναγγελθεί εκεί ότι η δημοσίευσή του θα γίνει «ἐν προσεχεί τινη τεύχει», τελικά παρέμεινε ως χειρόγραφο στα αρχαία του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών⁵⁴.

Υπάρχει όμως το πλούσιο Λεξιλόγιο του Γ. Κρήτου, χρήσιμο, παρά τις ατέλειές του.

Τέλος για το ιδίωμα του Μπλατσιού ένα καλό γλωσσάριο μπορεί να καταρτισθεί αν αποδελτιωθεί η εξαιρετική εργασία του Μιχ. Αθ. Καλινδέρη, *Βίος της Κοινότητας Βλάτσης επί Τουρκοκρατίας* (Θεσσαλονίκη 1982), όπου το σπουδαίο κεφάλαιο για τη γλώσσα λανθάνει στις σελίδες: 323-522!

Ας δούμε όμως τώρα τα παραδείγματα:

1. Κοζανίτικες: *απόύρας* (χειμαρρος, απογουρίζω), *αρβανίκους* (= πηγάδι). Ο Τσικόπουλος σημειώνει: «...φρέαρ ἐν Κοζάνη...» (έ.α., σ. 9) *θιρμάθ* (δοχείο για ζεστό νερό), *λουζγιάζουμι*, *ταντστάρας* (υπερόπτης - τανύζομαι) (και στο Μπλάτσι) κλπ.

2. Στατιστινές: *άχαθ*' (προσφώνηση σε γυναίκες, κάτι σαν τα: *μάθ*' , *μαρή*, *μουρή*, *κουνή* κλπ.), *ξινουφαλίζουμι* (πρβ. και το βελβεντινό *ξιστρουφχιάζουμι* - μου πέφτει ο αφαλός), *θιρμουκόπκα* (παρέλυσια), *πόταπος* (τίλογης, στο Μπλάτσι *πόταβους* και *κάγκαπόταβους* = κακός).

3. Βελβεντινές: *αδέθ*' (χωρίς, τίποτα), *αγγίτοσια* (αλλού: *ίτσια*, *γίτσια* στην Κοζάνη) = τα *ία*), *πλατή* (η λαγάνα), *ματιά* (αρχ. *αίματία*, αρχ. μακεδ. *ματία-ματτή*, το στομάχι του χοίρου ή το παχύ έντερο (στο Βελβεντό και αλλού)⁵⁵.

4. Καταφυγιώτικες: *μπάιους* (μπάρμπας, μεσν. *βάγιος* = ιταλ. *balio*: παιδαγωγός), *τα δεικνιά* (οι δείκτες του ρολογιού), *θυρόπλι* (πορτούλα), *κουτσίαν'* (το κατωσάγουνο), *συντραύστου* (το συνδαύλιστρον. Έτσι και στο Λιτόχωρο) κ.ά.

5. Μπλατσιώτικες: *αδούλτσα* (ανοικοκύρευτη - δούλισσα;), *ηλιουτήθ*' (το

54. Ι. Τσικόπουλου, *Μελέτη περί λεξικού κλπ.*, έ.α., σ. 50.

55. Ο Ευθ. Μπουρνάνας, *Μελέτη περί του γλωσσ. ιδιώματος Βελβεντού*, σ. 95, αναφέρει τη λέξη ως *ματή*. Ότι η *ματιά* του ιδιώματος Βελβεντού (και άλλων νεοελληνικών ιδιωμάτων) είναι η *ματτή* των αρχαίων Μακεδόνων, βλ. Α. Ι. Θαβώρη, «Η ελληνική διάλεκτος των αρχαίων Μακεδόνων και τα νεοελληνικά βόρεια ιδιώματα», *Πρακτικά του Γ' Πανδιτομακεδονικού Συνεδρίου της Ομοσπονδίας Διτομακεδονικών Σωματείων*, Καστοριά 3-4 Οκτωβρίου 1992, Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 83-84: Τα ετυμολογικά λεξικά της αρχαίας Ελληνικής δέχονται την ετυμολογία της *ματτής* από το *μάττω* (που είναι του Αθήναιου). Η δική μου άποψη είναι ότι η *ματτή* είναι εξαρτικισμός από τον Αθήναιο (ή από προγενέστερους αττικούς κωμωδιογράφους) του μακεδονικού *ματία* (έτσι πέρασε και στη Λατινική: *matia*), και αυτό από το μεταγν. *αίματία*. Ειδική πραγματεία για τη λέξη *ματτή* υπέβαλα πρόσφατα για να δημοσιευτεί σε τμητικό τόμο αφιερωμένον στον καθηγ. Α. Γ. Τσοπάνη.

ηλιοτρόπιο, απ' όπου, μεταφορικά: *ηλιουτήρ'τους*: ο πολύ όμορφος), *κέθαρους* (ο κέδρος), *συνγκιργιά*, η (τριχιά, με την οποία δένουν τα ζώα από τα κέρατα. Έτσι και στο Βελβεντό, *συν + κέρας*).

6. Σερβιώτικες: Οι πληροφορίες είναι λιγοστές. Ο Μ. Μαλούτας δεν καταχωρεί ιδιωματικό κείμενο, τουλάχιστο των γηγενών (Βαρσοβλήδων: *έnth. αν.*, σ. 163), παραθέτει όμως παροιμίες, όπου καθρεφτίζεται το βόρειο ιδίωμα: σ. 153 *του πιτσι τ'* (το πετσι του), *τα σ'κλιά* (τα σκυλιά), *χάρ'ζαν* (χάριζαν), *του ζ'μί τ* (το ζουμί του) κλπ. Ο Ι. Τσικόπουλος σημειώνει τη λέξη: *φάραγγας* (φαράγγι) και την ωραία, όπως την ονομάζει, λέξη: *ζευγαλατειό* (= ζευγηλατειόν, προάστειον υπό ζευγηλατών οικούμενον)⁵⁶. Σε παλιό κώδικα της μονής Ζάμπροδας (βλ. Μαλούτα, *έ.α.*, σ. 78) αναφέρεται: *Ζευγαλατία*. Τους κατοίκους του προαστίου τους *έλεγαν Ζευγαλατιανούς* (Μαλούτας, *έ.α.*, 164). Επίσης διαπίστωσα ότι η λέξη που αναφέρει ο Μαλούτας σε παροιμία: *κουκουιάβα*⁵⁷.

— *Άλλα ν' τα μάτια τς πέρδικας, κι' άλλα ν' τής κουκουιάβας*
είναι σερβιώτικη.

Πολλές είναι τέλος και οι έξυπνες παρομοιώσεις και ειρωνικές εκφράσεις, 'ορισμένες από τις οποίες δεν μεταφράζονται εύκολα!

Όταν π.χ. ο Κοζανίτης ρωτάει για κάτι κάποιον και η απάντηση που παίρνει δεν είναι της αρεσκείας του, τότε θα πει: *τι πίντς αρα να σι κινράσου*; που ισοδυναμεί με την κοινή: τώρα μου έκαμες την καρδιά μου περιβόλι.

Α. Ι. ΘΑΒΩΡΗΣ

56. Ι. Τσικοπούλου, *Μελέτη περί λεξικού κλπ.*, *έ.α.*, σ. 15, σημ. 23. Ενδιαφέρουσες είναι οι περιγραφές βυζαντινών συγγραφέων για το φαράγγι του Κάστρου των Σερβίων: *...κρημνούς τε γάρ και φάραγγι φοβερωτάταις την ασφάλειαν έκέκτητο* (ενν. το Κάστρο), Κεκαυμένος, Στρατηγικών 29, *...τό δέ τοιοῦτον κάστρον ἔστιν ἐν πέτραις ὑψηλαῖς πάνυ κείμενον και φάραγγιν ἀγρίαίας και βαθυτάταις περικυκλούμενον...*, στον ίδιο, 70, *...ἐκατέρωθεν τε φάραγγας περιβέβληται βαθείας...*, Ιωάνν. Καντακουζηνός (Βόνν.) III, 130.

57. Μ. Μαλούτα, Τα Σέρβια, *έ.α.*, σ. 153.

SUMMARY

A. I. Thavoris, *The linguistic idioms of the nome of Kozani as northern and their principal peculiarities.*

It is noted initially that the present linguistic idioms of the main urban centres, as well as those of many villages in the nome of Kozani, whose population does not result from the recent displacement populations, form part of the so-called northern neohellenic idioms. These have two main phonetic characteristic points: 1) the change of the atonic e (ε, ατ) in i and o (ο, ω) in ou. It is a law which is strictly applied ceaselessly since approximately the 3 C. until today, and 2) the discarding of the atonic i (ι, η, υ, ει, οι) and ου. Here the law is not strict. Sometimes the discarding can be avoided and sometimes are discarded post-occurring ι and ου. And it is exactly here that can be found part of the reason of the peculiarities in those idioms. Another reason naturally is the local life of the population: the use of every day spoken language in the —different in every idiom— folklore, the analogy, the comparison, the local vocabulary etc. The same reasons are valid generally for the other northern neohellenic idioms and also in the dialects and idioms of other regions.

From this point of view the idioms of the following places are succinctly examined with typical examples: Velvendos, Vlasti (Blatsiou) of Katafygio, Kozani, Servia and Siatista.